

NGHIÊN CỨU - TRAO ĐỔI

TÍN NGƯỠNG THỜ CÚNG HÙNG VƯƠNG
Ở THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINHPGS.TS PHAN AN¹⁾

TÓM TẮT

Với đạo lý "Uống nước nhớ nguồn" đã ăn sâu, bám rễ vào máu thịt của các thế hệ người dân đất Việt từ ngàn đời nay, với tấm lòng thành kính tri ân các bậc tiền nhân, tín ngưỡng thờ cúng các Vua Hùng đã trở thành một phong tục đẹp, một nét văn hóa độc đáo, có một không hai của người Việt Nam. Ở Thành phố Hồ Chí Minh hiện nay, bên cạnh các nghi lễ do Thành phố thực hiện chính thức tại khu tưởng niệm các vua Hùng, còn được tổ chức thực hiện tại nhiều cơ sở thờ cúng Hùng Vương khác trong dân gian. Điều đó đã thể hiện một nét văn hóa đặc sắc của người dân Thành phố Hồ Chí Minh, một thành phố nghĩa tình và chung thủy.

Từ khóa: Tín ngưỡng thờ cúng Hùng Vương; Thành phố Hồ Chí Minh.

Tín ngưỡng thờ cúng Hùng Vương, đã sớm trở thành một nét văn hóa đặc sắc của cộng đồng các dân tộc Việt Nam. Tính cho đến năm 2018, cả nước ta có trên 1500 địa điểm có tổ chức thờ cúng các vua Hùng hoặc các nhân vật có liên quan đến thời đại Hùng Vương. Riêng Thành phố Hồ Chí Minh, được xem là địa phương có cơ sở tín ngưỡng thờ Hùng Vương nhiều nhất trong số các tỉnh thành của cả nước. Một số tư liệu ghi nhận ở Thành phố Hồ Chí Minh có ít nhất 13 cơ sở tín ngưỡng thờ cúng vua Hùng và các nhân vật thời kỳ Hùng Vương. Đó là các đền thờ Hùng Vương trong Thảo Cầm Viên (Số 2 đường Nguyễn Bình Khiêm, Quận 1), trong Công viên Văn hóa Tao Đàn (Quận 1), đền thờ Quốc tổ Hùng Vương (166/33 Đoàn Văn Bơ, Quận 4), đền thờ Hùng Vương (201/3 Cỏ Giàng, Quận Phú Nhuận), đền thờ Cửu Tinh (96/24 Tôn Đản, Quận 4), đền thờ Hùng Vương tại Khu du lịch văn hóa Suối Tiên (Quận 9) và

tại Công viên Văn hóa Du lịch Đầm Sen (Quận 11), đình Hòa Thạnh (378 Lũy Bán Bích, Quận Tân Phú), khu tưởng niệm các vua Hùng tại Công viên Lịch sử - Văn hóa dân tộc (Phường Long Bình, Quận 9), một đền ở Quận Gò Vấp và trong đền thờ Trần Hưng Đạo ở Quận 4. Việc thờ cúng Hùng Vương ở các cơ sở tín ngưỡng trên đây của Thành phố Hồ Chí Minh, có hai dạng là có nhiều cơ sở dành riêng để thờ cúng Hùng Vương và một số cơ sở thờ Hùng Vương chung với các vị thần thánh khác.

Trong số 13 cơ sở tín ngưỡng thờ cúng Hùng Vương của Thành phố Hồ Chí Minh có hai cơ sở đáng chú ý:

Thứ nhất, Đền thờ Hùng Vương trong Thảo Cầm Viên (Số 2, đường Nguyễn Bình Khiêm, Quận 1). Đây là cơ sở tín ngưỡng thờ cúng vua Hùng, được tổ chức sớm nhất tại Thành phố Hồ Chí Minh. Đầu tiên, vào năm 1926 người Pháp cho xây dựng một ngôi đền trong khuôn viên Thảo Cầm Viên để tưởng niệm những người

¹⁾ Viện Khoa học Xã hội vùng Nam Bộ

Việt đi lính cho Pháp và chết trận trong chiến tranh thế giới lần thứ nhất. Sau đó, khi chấm dứt chiến tranh Đông Dương 1954, Pháp rút khỏi Việt Nam, đền được dùng làm nơi thờ Khổng Tử. Do nhu cầu thờ cúng Hùng Vương từ sau năm 1954, chính quyền Sài Gòn cho sửa sang lại đền và chuyển sang thờ cúng Hùng Vương, gọi là đền Quốc tổ Hùng Vương. Bên trong đền, ngoài Hùng Vương còn phối tự thờ Trần Hưng Đạo, Lê Văn Duyệt và Khổng Tử.

Dưới thời chính quyền Sài Gòn trước đây, những năm 60 của thế kỷ XX, Hội đồng Đô Thành Sài Gòn đã trình chính phủ về việc lựa chọn địa điểm để xây "miếu tổ Hùng Vương" cho thành phố Sài Gòn. Một số địa điểm được lựa chọn như vườn Tao Đàn, khu Đại học Thủ Đức, núi Châu Thới... Tuy nhiên sau nhiều cuộc bàn cãi, chính quyền vẫn không đi đến thống nhất. Cho đến trước năm 1975, việc Giỗ tổ Hùng Vương vẫn tiếp tục tổ chức ở đền Quốc tổ Hùng Vương trong khu vực Thảo Cầm Viên.

Sau năm 1975, đền Quốc tổ Hùng Vương trong Thảo Cầm Viên được giao cho Bảo tàng Lịch sử Việt Nam - cũng tọa lạc trong Thảo Cầm Viên quản lý và tổ chức lễ giỗ Hùng Vương hàng năm. Đền được xây dựng theo kiểu các đền miếu ở Huế với mái chông điểm, trang trí hình rồng, phượng, có bậc đá lên - xuống phía trước và dòi rồng châu. Bên trong đền có ngai thờ Hùng Vương và bài vị thờ tổ tiên, bách tính, các danh tướng thời Hùng Vương. Trước bàn thờ Hùng Vương có bộ bát bửu, chiêng trống...

Thứ hai, khu tưởng niệm các vua Hùng ở Công viên Lịch sử - Văn hóa dân tộc (Quận 9). Khu tưởng niệm này được khởi công xây dựng vào năm 2002, là một kiến trúc trong quần thể của Công viên Lịch sử - Văn hóa dân tộc Việt Nam, do Ủy Ban Nhân dân Thành phố Hồ Chí Minh chủ trì. Đền thờ Hùng Vương trong khu tưởng niệm được khánh thành vào ngày 10 tháng 3 (Âm lịch) năm 2009. Có thể xem đây là cơ sở thờ cúng Hùng Vương lớn nhất ở Thành phố Hồ Chí Minh và nhiều tỉnh thành Nam bộ

và Nam Trung bộ. Đền thờ được xây dựng khá hoành tráng, kết hợp giữa mô hình kiến trúc truyền thống với hiện đại. Gian điện thờ Quốc tổ Hùng Vương quay về hướng Bắc - nơi đất tổ ở Phú Thọ. Bố trí trong đền chia thành hai bậc. Bậc trên thờ bài vị Lạc Long Quân và Âu Cơ. Bên dưới thờ Hùng Vương, hai bên ngai vua Hùng là bàn thờ các Lạc Tướng, Lạc Hầu...

Từ năm 2009, khu tưởng niệm các vua Hùng ở Công viên Lịch sử - Văn hóa dân tộc (Quận 9) được Thành phố chọn là nơi tổ chức lễ Giỗ Tổ Hùng Vương vào ngày 10/3 (Âm lịch) hàng năm. Vào ngày này đông đảo quần chúng nhân dân, các đoàn thể, các vị lãnh đạo thành phố tập hợp tổ chức lễ Giỗ Tổ, dâng hương tưởng niệm các vua Hùng, những anh hùng liệt sĩ có công với đất nước, với dân tộc Việt Nam.

Lễ Giỗ Tổ vua Hùng ở Thành phố Hồ Chí Minh trước đây cũng như hiện nay thu hút đông đảo quần chúng nhân dân và cả khách quốc tế đến tham dự. Ngoài phần lễ, dâng hương, dâng cúng các phẩm vật nông nghiệp như bánh, trái cây..., còn có phần hội, với không gian tương đối rộng rãi (tại đền thờ Quốc tổ Hùng Vương ở Thảo Cầm Viên, cũng như khu tưởng niệm các vua Hùng ở Quận 9) có biểu diễn múa lân, sư, rồng, các trò chơi dân gian, các hoạt động âm thực và vui chơi khác...

Tục thờ cúng Hùng Vương ở Nam Bộ trong đó có Thành phố Hồ Chí Minh, gắn với quá trình mở đất về phía Nam của dân tộc ta. Cuộc hành trình về phương Nam mở cõi đầy gian lao và khó nhọc của cộng đồng cư dân Việt khởi nguồn từ Bắc Bộ, từ đồng bằng sông Hồng kéo dài nhiều thế kỷ. Những con cháu của vua Hùng đi tìm đất mưu sinh ở phương Nam, không chỉ mang theo mình thanh gươm, ngọn giáo để chống thú dữ và giặc ngoại xâm, mà trong hành trang còn có cây, cuốc, hạt giống... để sinh tồn. Và hơn hết là một truyền thống văn hóa hàng ngàn năm trước, để con cháu vua Hùng luôn chỗ dựa tinh thần trong công cuộc định cư nơi này. Trong truyền thống văn hóa ấy, nơi bặt li

Thờ cúng tổ tiên, như một tôn giáo chủ đạo của người Việt và nhiều dân tộc anh em trong cộng đồng các dân tộc Việt Nam.

Nhiều nhà nghiên cứu khoa học trong và ngoài nước, đã cho rằng tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên là một tôn giáo và là tôn giáo lớn nhất của người Việt Nam. Tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên là sự ghi nhận và biết ơn của những người đang sống với những người đã mất có công ơn sinh thành dưỡng dục, những người đã có công khai mở, giữ gìn làng xóm, đất đai bờ cõi. Trong gia đình là các bậc tiền bối cha mẹ, ông bà... Trong làng xóm là các bậc tiền hiền, hậu hiền có công khai khẩn đất đai, đắp đường, làm cầu cống... Với đất nước là những nhân vật lịch sử, anh hùng, liệt sĩ có công dựng nước, giữ nước. Thờ cúng tổ tiên của người Việt Nam, chính là sự thờ cúng những nhân vật trên đây. Thờ cúng tổ tiên không chỉ là một tôn giáo, tín ngưỡng, mà còn là một nghĩa vụ, đạo lý của người Việt Nam. Đó là sự thể hiện lòng biết ơn, kính trọng những người có công với dân với nước, là đạo lý "Uống nước nhớ nguồn", "Ăn quả nhớ kẻ trồng cây". Nhớ đến ông bà, tổ tiên để con người hôm nay sống tốt đẹp hơn, xứng đáng với công ơn những người đi trước.

Tín ngưỡng thờ cúng Hùng Vương là một mạch ngầm bền bỉ trong dòng chảy văn hóa Việt Nam từ ngàn năm trước - từ thuở ban đầu dựng nước. Hùng Vương là biểu tượng của vị khai sáng đất nước và dân tộc Việt Nam. Thờ cúng Hùng Vương là một phần trong tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên của người Việt Nam. Hùng Vương được mọi người Việt Nam tôn xưng là Quốc tổ, tức là ông tổ của cả nước, tổ tiên của dân tộc Việt Nam. Trong nhân gian, từ rất xa xưa đã lưu truyền lời nhắc nhở "Đù ai đi ngược về xuôi. Nhớ ngày Giỗ Tổ mùng mười tháng ba". Ngày Giỗ Tổ Hùng Vương là ngày trọng đại, để con dân Việt Nam biểu dương lòng tri ân đối với tổ tiên đất nước, cùng nhau đoàn kết hướng tới tương lai tươi đẹp để phấn đấu.

Những lưu dân người Việt trên đường hướng

về phương Nam tìm đất mưu sinh, đa phần là những người nông dân, thợ thủ công nghèo khổ. Trên vùng đất mới, họ phải đối diện bao nhiêu là thách đố hiểm nguy, vùng đất mà

"Nghe con chim kêu cũng sợ.

Nghe con cá vẫy vùng cũng kinh"

hoặc

"Dưới sông sâu lội.

Trên rừng cọp um".

Ngoài sức mạnh cơ bắp, những lưu dân ấy còn cần một chỗ dựa tâm linh, đó là sự phù hộ của tổ tiên, cội nguồn. Những lưu dân luôn đau đáu về cội nguồn, về tổ tiên ở phương Bắc, nơi vua Hùng khởi dựng đất nước.

"Từ thuở mang gươm đi mở cõi

Trời Nam thương nhớ đất Thăng Long"

(Huỳnh Văn Nghệ)

Bản thờ tổ tiên, là việc quan trọng và trước nhất khi dựng nên một ngôi nhà, dù là ngôi nhà lá dựa nước đơn sơ, cột kèo tạm bợ. Quan niệm của những người nông dân Nam Bộ thời ấy hãy còn chất phác, tổ tiên là ông bà, họ hàng những người đã khuất và cả vua Hùng. Vua Hùng mà họ được nghe từ những câu ca dao, những chuyện kể của những thế hệ đi trước, vua Hùng đã có công dựng nước, là tổ tiên... Tất nhiên, trong thời mở cõi, vùng đất phương Nam còn hoang hóa, dân cư thưa thớt, làng xóm đang manh nha nên người dân chưa thể xây dựng một cơ sở thờ tự Hùng Vương riêng biệt. Hùng Vương là ông tổ cả nước, thì cùng chung bản thờ tổ tiên trong gia đình vậy. Thờ cúng Hùng Vương cũng là để nhớ về quê cha đất tổ ở phương Bắc, nơi chôn nhau cắt rốn của những người lưu dân.

Dần dà, trải qua nhiều thế kỷ, vùng đất Nam bộ đã phát triển nhanh chóng. Dân cư đông đúc, đất đai khai khẩn rộng thêm, làng xóm, thị thành nhiều lên, trình độ dân trí mở mang, nhận thức về tổ tiên, Hùng Vương đất nước, dần thức thêm phong phú. Một số địa phương đã xây dựng cơ sở thờ cúng Hùng Vương và các nhân vật thời đại Hùng Vương, trong đó có Thành phố Sài Gòn trước năm 1975. Sài Gòn -

Thành phố Hồ Chí Minh vốn là nơi tập trung đông dân cư khắp mọi miền đất nước, và nhu cầu thờ cúng Hùng Vương là một nhu cầu thực tế thời thức. Vì vậy, việc thờ cúng Hùng Vương trong một số đền miếu do người dân tự phát đã sớm hình thành. Đền thờ Quốc tổ Hùng Vương trong Thảo Cầm Viên là một cố gắng của chính quyền đương thời sau năm 1954 để đáp ứng và tranh thủ lòng dân trong tín ngưỡng thờ cúng Hùng Vương.

Năm 2001, Chính phủ ban hành Nghị định số 82/2001/NĐ-CP về Nghi lễ Nhà nước và quy định chi tiết nghi lễ tổ chức Giỗ Tổ Hùng Vương. Năm 2007, Quốc hội nước Cộng hòa Xã hội chủ nghĩa Việt Nam, thông qua Luật sửa đổi, bổ sung điều 73 của bộ Luật Lao động, theo đó, người lao động được nghỉ làm việc hưởng nguyên lương vào dịp lễ Giỗ Tổ Hùng Vương hàng năm. Năm 2012, UNESCO công nhận tín ngưỡng thờ cúng Hùng Vương là di sản văn hóa vật thể đại diện của nhân loại. Trước đó năm 2009, Thành phố Hồ Chí Minh đã khánh thành khu tưởng niệm các vua Hùng ở Công viên Lịch sử - Văn hóa dân tộc (Quận 9). Từ đây, nghi thức lễ và hội Giỗ Tổ Hùng Vương của Thành phố được chính thức tổ chức tại đây vào ngày 10/3 (Âm lịch) hàng năm.

Tập tục thờ cúng Hùng Vương ở Thành phố Hồ Chí Minh hiện nay, bên cạnh các nghi lễ do Thành phố thực hiện chính thức tại khu tưởng niệm các vua Hùng, còn được tổ chức thực hiện tại nhiều cơ sở thờ cúng Hùng Vương khác trong dân gian. Điều đó đã thể hiện một nét văn hóa đặc sắc của người dân Thành phố Hồ Chí

Minh, một thành phố nghĩa tình và chung thủy.

Gần một nửa thế kỷ trước, thủ tướng Phạm Văn Đồng đã viết về ngày Giỗ Tổ Hùng Vương: "Trong nhiều truyền thống tốt đẹp, dân tộc Việt Nam đã luôn giữ vững một truyền thống có ý nghĩa hay và đẹp vô cùng: tưởng nhớ tổ tiên, tưởng nhớ những người đã có công lớn trong việc dựng nước và giữ nước... Dân tộc Việt Nam ta trong đời sống tư tưởng và tình cảm của mình đều gắn liền hiện tại với quá khứ, quê hương nhỏ với Tổ quốc và dân tộc, từ đó mà giữ vững và phát huy những đức tính cổ truyền tốt đẹp: lòng yêu nước, tình đoàn kết, ý chí kiên cường, bất khuất, niềm tin sâu xa và mạnh mẽ vào tài năng của mình"¹⁾ Tập tục thờ cúng Hùng Vương của cả nước và của Thành phố Hồ Chí Minh nói riêng, chính là sự tiếp nối và phát huy những giá trị văn hóa luôn nhớ về nguồn cội để vững bước tới tương lai của dân tộc Việt Nam.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Văn Tấn và các tác giả: *Thời đại Hùng Vương*, Nxb. Khoa học Xã hội, Hà Nội, 1976.
2. Nhiều tác giả: *Hùng Vương dựng nước - Kỳ yếu hội nghị (3 tập)*, Nxb. Khoa học Xã hội, 1970.
3. Phạm Văn Đồng: "Nhân ngày Giỗ Tổ vua Hùng 10.3 (âm lịch)", Báo *Nhân dân* số ra ngày 29.4.1969.
4. Trương Vũ Quỳnh (chủ biên): *Đại cương lịch sử Việt Nam (Tập 1)*, Nxb. Giáo dục, 2010.
5. Tạ Ngọc Tấn (chủ biên): *Tín ngưỡng thờ cúng Hùng Vương ở Việt Nam*, Nxb. Lý luận Chính trị, 2015.

¹⁾Phạm Văn Đồng: "Nhân ngày Giỗ Tổ vua Hùng, mong mọi người nhớ về nguồn cội", Báo *Nhân dân* số ra ngày 29.4.1969